

Problematika včleňovania južných oblastí Slovenska do ČSR na príklade územia okresu Veľký Krtíš

Po skončení prvej svetovej vojny, jednej z najtragickejších udalostí histórie, sa v dejinách mnohých európskych národov začala písať nová kapitola. V dôsledku silnejúceho nacionalizmu a ničivých hrôz vojny sa zmenila aj politická mapa európskeho kontinentu. Vznikali národné štáty. Zmeny sa dotkli i Slovákov. Po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie sa vymanili spod nadvlády cudzieho národa a rozhodli sa vstúpiť do spoločného štátu s českým národom.

Ani 28. októbra, v deň vzniku Československej republiky (ČSR), ani 30. októbra 1918, keď sa v Turčianskom Sv. Martine podpísala Martinská deklarácia a skonštituovala sa Slovenská národná rada (SNR) a jej výkonný výbor, predstavitelia slovenského a českého národa ešte netušili, aké náročné bude včlenenie Slovenska do ČSR a budovanie tohto nového, spoločného štátu. Prvými úlohami, ktoré sa mali riešiť v súčinnosti s medzinárodnými garantmi nového štátu, bolo vymedzenie štátnych hraníc. Pred domácimi predstaviteľmi štátu stáli ako hlavné úlohy vytváranie štátnej správy, školská, národnostná a hospodárska otázka.

Po októbri 1918 územie Slovenska nebolo de facto vyčlenené z bývalého Uhorska a začlenené do československého štátu, ktorý už de iure existoval. Slovensko, oficiálne súčasť ČSR, sa stalo predmetom záujmu Maďarska, ktoré odmietalo možnosť straty Horného Uhorska. Snažilo sa o zachovanie integrity Uhorska formou propagandy na úrovni oficiálnej štátnej politiky a aj činnosťou agitátorov z Maďarska predovšetkým v južných a východných oblastiach Slovenska. Zvlášť zložitá bola situácia na národnostne zmiešanom pohraničnom území. Je známe, že snahy Maďarska o udržanie Slovenska vychádzali z prísľubu autonómie.¹

Situácia na Slovensku v období prvých dvoch mesiacov po vzniku ČSR sa niesla v znamení chaosu vo všetkých oblastiach verejného života. Komplikovala ju aj skutočnosť, že nebola určená ani demarkačná čiara na juhu Slovenska, ktorá by zadefinovala, čo patrí do ČSR. Hoci sa koncom decembra 1918 vytýčila dočasná demarkačná čiara, uplynulo ešte niekoľko mesiacov, kým došlo k definitívnemu medzinárodnému stanoveniu slovensko-

¹ Oficiálny iniciátor prísľubu autonómie pre Slovákov Jászi Oszkár, ktorý už pred rokom 1918 kritizoval násilnú maďarizáciu a zastával názor potreby demokratizácie krajiny, bol novou maďarskou vládou poverený riadením národnostných záležitostí. Rokovania maďarskej Károlyiho vlády so Slovákami na čele s Milanom Hodžom ako československým vyslancom v Budapešti a splnomocnencom likvidačnej komisie medzi Maďarskom a ČSR, prebiehali v od konca novembra 1918 v Budapešti. Jászi však na nich neuspel. Bližšie o týchto rokovaniach pozri: KRAJČOVIČ, Milan: *Károlyiho vláda v Maďarsku a osudy Slovenska v strednej Európe 1918 – 1919*. In: *Historické štúdie*, 36, 1995; FOGARASSY, László: Hodža Milán és a Károlyi kormány. In: *Palócföld*, 5, 1990, s. 72-88.

maďarskej hranice. Od polovice novembra 1918 maďarské vojenské jednotky postupovali a obsadzovali územie Slovenska, pričom sa dostali až do Martina. koncom novembra 1918 SNS vydala Ohlas k slovenskému národu, v ktorom jasne oznámila, že celé územie Slovenska patrí do ČSR a maďarská vláda nad ním „viac žiadnej moci nemá“.² Prítomnosť maďarského vojska na území Slovenska v prvých mesiacoch existencie novej republiky spomaľovala celkovú konsolidáciu politických, administratívnych, školských či hospodárskych pomerov. Od konca decembra 1918 ich začali z územia ČSR vytláčať domáce vojská posilnené príchodom legionárov, a tak koncom januára 1919 už bolo územie Slovenska obsadené československým vojskom. Situácia medzi maďarskou a slovenskou, resp. československou stranou naďalej ostala vyhrotená. V priebehu apríla až júla 1919 došlo medzi nimi k vojnovému konfliktu, ktorý sa niesol v znamení boja o demarkačnú čiaru. Obdobie prvých mesiacov po zániku Rakúsko-Uhorska bolo skutočne búrlivé s množstvom konfliktných situácií a problémov v česko-slovensko-maďarských vzťahoch.

Na príklade jednej oblasti južného Slovenska, dnešného okresu Veľký Krtíš³, chcem čiastočne poukázať na zmeny, ktoré sprevádzali vznik ČSR, pričom dôraz kladiem na priblíženie obtiažneho procesu začleňovania teritória Slovenska do nového štátneho útvaru. Sledovať dôsledky tohto štátotvorného aktu len prostredníctvom zmien územného charakteru, by však bolo neúplným či obmedzeným pohľadom na danú problematiku. Zrod ČSR predstavoval v živote obyvateľov stredoeurópskej oblasti výraznú zmenu, ktorá sa dotkla nielen spoločenskej či politickej elity, ale v psychologickvej rovine každého jednotlivca doby. Nové hranice totiž niektorých predurčili na pozíciu plnoprávných štátnych občanov, iní sa v dôsledku ich vymedzenia stali občanmi s obmedzenými právami. Preto na nasledujúcich stranách mienim kráčať takou cestou, ktorá sa dotkne nielen začleňovania časti dnešného Slovenska do ČSR z územno-administratívneho aspektu, ale poskytne istý pohľad i na to, ako sa zmeny súvisiace so vznikom ČSR dotkli obyvateľov pohraničnej oblasti dnešného veľkokrtíšskeho regiónu. Chcem sa pozastaviť nad tým, či títo obyvatelia vnímali štátotvorný prevrat v pozitívnom alebo v negatívnom význame, respektívne či mohli k nemu zaujať jednoznačný postoj. Ved' nikto nevedel, čo nová situácia prinesie. A zmeny právneho charakteru predsa nemenili ihneď a automaticky myslenie, národné cítenie, vlastenecké

KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918-1920). In: *Slovensko v Československu 1918-1939*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2004. 688 s. ISBN 80-224-0795-X. s. 66.

³ Problematika včlenenia územia okresu Veľký Krtíš do ČSR doteraz nie je publikovaná. Regionálnym dejinám okresu Veľký Krtíš sa venuje predovšetkým Marta Kamasová. Okrem iného ja autorkou niekoľkých zborníkov dejín obcí okresu Veľký Krtíš a zostavovateľkou monografie o dejinách Veľkého Krtíša. *Veľký Krtíš. História a súčasnosť mesta*. Zostavila Marta Kamasová. 1. vyd. Veľký Krtíš : Mestský úrad, 1997. 224 s. ISBN 80-967814-0-5. K dejinám Novohradu bližšie pozri ALBERTY, Július - SLOBODA, Ján: *Novohrad. Dejiny 2/1*. Martin : Osveta, 1989, 456 s. ISBN 80-217-0091-2

postoje a lojalitu obyvateľstva voči istému štátnemu útvaru. Vnímali túto udalosť s radostnou eufóriou, prekvapením, nádejami, obavami, strachom, sklamaním či neistým, pochybujúcim, zdržanlivým až nenávisným postojom?

Prvoradou úlohou československých vládnych predstaviteľov v novom štáte bola konsolidácia pomerov na Slovensku a zorganizovanie správneho aparátu na regionálnej a celoštátnej úrovni. Výnimkou nebola ani oblasť, ktorú skúmam, územie okresu Veľký Krtíš,⁴ ktoré v časoch Rakúsko-Uhorska bolo súčasťou Novohradskej a Hontianskej župy. Obce okresu boli začlenené do jednotlivých slúžnovských okresov.⁵

Ako vieme, na Slovensku sa prevzal uhorský systém organizácie politickej správy.⁶ Slovensko ostalo rozdelené na 16 žúp, ktoré si ponechali staré názvy. Územia Novohradskej a Hontianskej župy sa v dôsledku štátoprávných zmien zmenšili, časť týchto žúp totiž ostala na území Maďarska. Obdobne sa prevzal a prispôbil československým pomerom aj uhorský systém miestnej a obecnej správy. Obce dnešného okresu Veľký Krtíš sa naďalej začleňovali do Novohradskej a Hontianskej župy. V Novohrade územne patrili v do slúžnovských okresov Modrý Kameň a Lučenec, v Honte do okresov Krupina, Šahy a Vinica (Nekyje).

Každá župa mala svojho župana, ktorého menoval minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár. V januári 1919 vymenoval do čela Novohradskej župy advokáta a bankára Ľudovíta Bazovského⁷, za župana Hontianskej župy advokáta Gustáva Lehockého⁸.

⁴ Dnešný okres Veľký Krtíš vznikol v roku 1968.

⁵ Do Novohradskej župy patrili slúžnovské okresy Balassagyarmat (Maďarsko), Halič, Modrý Kameň, Lučenec, Szécsény (Maďarsko), do Hontianskej Balog nad Ipl'om, Bzovík, Krupina, Nenince, Plášťovce, Šahy, Veľká Čalomija a Vinica. KAMASOVÁ, Marta: *Štátny okresný archív vo Veľkom Krtíši. Sprievodca po fondoch a zbierkach*. Bratislava 1982. 256 s., s. 28.

⁶ Prevzatá štátna správa vychádzala z uhorského zák. čl. XXI/1886 s administratívnym členením na okresy a župy. Prispôbená novým pomerom, platila až do 1. januára 1923, keď došlo k prvej správnej reforme a k zavedeniu župného zriadenia. Župný zákon rozdelil územie ČSR do 20 žúp, pričom na Slovensku ich bolo 6. Od 1. júla 1928 sa zaviedlo krajské zriadenie, ktoré rozdelilo republiku na štyri krajiny: českú, moravskú, slovenskú a podkarpatskoruskú krajinu, ktoré sa ďalej delili na okresy.

Vývoju organizácie politickej správy na Slovensku v medzivojnovom období venuje pozornosť napr.: MOSNÝ, Peter: *Dejiny štátu a práva na Slovensku po roku 1918*. 2. vyd. Košice : Právnická fakulta P.J.Šafárika, 1997. 241 s. ISBN 80-7097-354-4; LIPSCHER, Ladislav: *K vývinu politickej správy na Slovensku*, Bratislava : 1966; SCHELLE, Karol: *Vývoj správy v predválečnom Československu I. časť (1918-1927)*. 1. vyd. Brno : Acta Universitatis Brunensis, Iuridica No. 94, 1991. 244 s.; ŠUCHOVÁ, Xénia: *Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike*, In.: Slovensko v Československu. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2004. 687 s. ISBN 802240795X

⁷ Nový župan. In: *Slovenský denník*, roč. II, 8. 1. 1919, č. 5, s. 2 .

Nový slovenský župan. In: *Národné noviny*, roč. L, 8. 1. 1919, č. 5, s. 2.

Ľudovít Bazovský (1872 Závada – 1958 Lubochňa) - advokát, politik, bankár, novinár, publicista, ev. cirk. činiteľ, predprevrátový slovenský národovec, regionálny vodca slovenského etnika v Novohrade, člen SNR z roku 1918, prvý slovenský novohradský župan, po roku 1918 stúpenec pražskej centralistickej politiky a neskôr slovenského autonomizmu. Jeho kontakty s predstaviteľmi maďarského revizionizmu v medzivojnovom období či pôsobenie a spolupráca s maďarskými vládnymi kruhmi v časoch druhej svetovej vojny zatiaľ nie je dostatočne objasnená v slovenskej historiografii. Vo funkcii novohradského župana pôsobil do marca 1920.

⁸ Slovenskí župani. In: *Slovenský denník*, roč. II, 25. 1. 1919, č. 20, s. 3.

V čase povojnového chaosu a rabovačiek museli obaja župani pohraničného územia čeliť značným ťažkostiam.⁹ Ich prvoradou úlohou bolo vybudovať miestne orgány štátnej správy v rámci župy, a tak vytvoriť jednotný administratívny celok s centrálnym riadením.

Dôležitou zmenou v organizovaní štátnej správy po vymenovaní županov bolo aj rozpustenie obecných a stoličných výborov. Miesto nich župan vymenoval obecné komisie a župné administratívne výbory, orgány, ktorých členovia boli z radov občanov. S personálnym obsadením týchto úradníckych miest (napr. župný radca, hlavný župný notár, hlavný právny zástupca, predseda sirotskej vrchnosti, hlavný župný lekár prednosta finančnej správy, župný hospodársky inšpektor) boli vážne problémy. Vieme, že po štátnom prevrate bývalí maďarskí úradníci väčšinou odmietli zložiť sľub vernosti ČSR a odchádzali do Maďarska. Slovenských úradníkov bolo málo a českí prichádzali na Slovensko pomaly a v malom počte. Podľa hlásenia novohradského župana začiatkom marca 1919 sa v jeho župe okrem miesta župana obsadilo len miesto župného radcu a tajomníka. V Hontianskej župe bola dokonca situácia natoľko vážna, že župan Lehocký vo svojom hlásení ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska navrhol, aby župný úrad pre úplný nedostatok pracovníkov prebralo do správy vojenské veliteľstvo.¹⁰

Županovou veľkou oporou boli hlavní slúžni, ktorí stáli na čele slúžnovských okresov. Do ich pôsobnosti patrili veci všeobecnej povahy, matričné, policajné, pasové, zdravotné, súdnictvo. Úzko spolupracovali so zásobovacími úradmi, čo malo v ťažkých povojnových časoch veľký význam. Rozhodovali aj o odobratí alebo pridelovaní štátnej podpory v nezamestnanosti, udeľovali živnostenské listy a pod. O situácii vo svojom okrese pravidelne informovali župana. Takisto župan mal povinnosť podávať hlásenia ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska. V obciach sprostredkovanie štátnej správy vykonávali notárske úrady na čele s notárom. Obecnú samosprávu reprezentoval richtár (starosta), jeho námestník, obecná rada a obecné zastupiteľstvo.¹¹

Po vzniku ČSR bolo komunikačné spojenie slúžnovských a župných sídel s novými centrami Bratislavou a Prahou problematické. Štátoprávne zmeny spôsobili dopravné

Gustáv Lehocký (1852 Liptovský Trnovec – 24. 11. 1931 Krupina) – po univerzitných štúdiách pôsobil ako právnik v Krupine, redaktor študentského rkp. časopisu Svit v Revúcej, vydavateľ literárneho almanachu Napred na ev. kolégiu v Prešove. Funkcionár Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu, prispievateľ do viacerých časopisov a novín. Vo funkcii hontianskeho župana pôsobil do roku 1922. *Slovenský biografický slovník III. K-L*. 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 1989. 448 s. ISBN 80-7090-019-9, 375.

⁹ Podrobnejšie o povinnostiach a právomoci prvých slovenských županov po roku 1918 pozri: LIPSCHER, Ladislav: *K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918 – 1938*. 1. vyd. Bratislava: SAV, 1966. 244 s.

¹⁰ LIPSCHNER, K *vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918 – 1938*, s. 68.

¹¹ Nový poriadok pomaly prenikal do štátnej správy. Dosadení úradníci najmä na notariátoch častokrát neovládali úradný jazyk. Podobne ako učitelia, aj títo úradníci navštevovali kurzy slovenského jazyka a skladali skúšku spôsobilosti (niektorí ju zložili až na tretíkrát).

ťažkosti, ktoré zapríčinili nielen izoláciu žúp od spomenutých administratívnych centier, ale aj prerušenie spojenia medzi jednotlivými časťami v rámci župy. Ako príklad uvádzame situáciu v Hontianskej župe, kde jeden zo slúžnovských okresov – nekyjský¹² mal spojenie s ostatnými časťami župy len cez územie patriace Maďarsku. Preto československé vládné kruhy uzavreli koncom októbra 1919 dohodu s Maďarskom, na základe ktorej sa dopravné spojenie s nekyjským okresom udržiavalo cez maďarské územie.¹³ Nešlo len o to, že sa sťažilo spravovanie okresu. Tamojšie obyvateľstvo pociťovalo ako hlavný dôsledok zlých komunikačných spojení problémy v zásobovaní, pri predaji svojich výrobkov, pri nakupovaní potrebného tovaru a pod.

Domnievam sa, že obdobným ťažkostiam museli čeliť obyvatelia aj v ostatných častiach dnešného okresu Veľký Krtíš. Oblasť veľkokrtíšskeho regiónu mala vidiecky charakter. Ľudia sa živilí prevažne poľnohospodárstvom, vidieckymi remeslami a domácou výrobou, priemysel nebol rozvinutý. Centrom tejto oblasti boli do roku 1918 Balažské Ďarmoty a ďalším rýchlo sa rozvíjajúcim mestom bol Lučenec. Do Balažských Ďarmôt chodili obyvatelia tohto regiónu na trhy, tu bola najbližšia nemocnica a niektoré úrady. Keď sa po prevrate stali súčasťou Maďarska¹⁴, obyvateľstvo spomínanej oblasti sa muselo orientovať na Lučenec a Zvolen, ktoré boli na vtedajšie pomery vzdialené. V okrese nebolo železničné spojenie ani iné dopravné možnosti. Cestné komunikácie z čias monarchie zo známych príčin viedli severo-južným smerom. Chýbalo spojenie v smere východ – západ. Región, ktorý mal v podmienkach Uhorska centrálnu postavenie aj vzhľadom na blízkosť hlavného mesta, Budapešti, sa ocitol v novej ČSR na periférii.

Vieme, že rozpad Rakúsko-Uhorska a utvorenie ČSR malo široký politický, kultúrny a hospodársky dopad. Bola to udalosť, ktorá značne ovplyvnila aj život jednoduchého, pracujúceho ľudu. Po preštudovaní archívnych materiálov a obecných kroník obcí dnešného veľkokrtíšskeho okresu sa mi táto skutočnosť len potvrdila.

O skončení vojny a vzniku ČSR sa obyvatelia dozvedeli zväčša od vojakov vracajúcich sa z frontov alebo na verejných ľudových zhromaždeniach. Boli obce, kde spočiatku kvôli prítomnosti maďarského vojska domáci ani nechceli veriť, že sa rozpadlo Rakúsko-Uhorsko a vzniklo ČSR. Do iných prinieslo správu o štátnom prevrate

¹² Nkyje – dnešný názov: Vinica.

¹³ LIPSCHNER, *K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918 – 1938*, s. 32-33.

¹⁴ V dôsledku toho, že Balažské Ďarmoty ostali súčasťou Maďarska, presnejšie maďarskej časti Novohradu, ukončila sa rivalita medzi Balažskými Ďarmotami a Lučencom o mestské centrum Novohradu. Vedúcu pozíciu regionálneho centra tej časti Novohradskej župy, ktorá patrila k ČSR, zaujal Lučenec.

československé vojsko, ktoré obsadzovalo územie patriace novovzniknutej republike a urýchlilo odchod maďarského vojska.

Otázkou ostáva, ako reagovalo obyvateľstvo spomínaného regiónu na tieto štátoprávne zmeny? Mnohokrát skutočne nechápavo, prekvapene, podozrievavo až odmietavo. Dopad týchto zmien mal totiž nielen politický, ale aj ekonomický rozmer. Z obecných kroník jasne vyznieva, že vo väčšine prípadov ani nevedelo, čo tieto zmeny v skutočnosti znamenajú. Nová, slobodná vlasť, v ktorej bude znieť slovenská reč – boli akoby abstraktnými pojmami, ktorých význam presne nepoznali. Verejnosť mnohokrát nechápala a nesprávne si vysvetľovala všade sa ozývajúce slovo „sloboda“. Napríklad v slovenskej obci Pravica si miestni obyvatelia pod týmto pojmom predstavovali, že „*nastanú zlaté časy*“¹⁵, v Turom Poli¹⁶ sa prevratu tešili predovšetkým z toho dôvodu, že „*nebudú četníci, nebudú dane, vojsko a bude dovolené pálenku páliť a tabak bezplatne sadiť.*“ O svojskej predstave slobodnej vlasti svedčí aj nasledujúci rozhovor dvoch Turopoľčanov: „*No akože Tomáš, ako? Ach, nuž dobre, nemôžeme sa ponosovať. Pasieme kde chceme, odtieme si kde chceme, robíme čo chceme a pálime kedy chceme.*“¹⁷

Vidiecka spoločnosť potrebovala vysvetlenie nových pomerov. Z toho dôvodu sa nie vo všetkých, ale v mnohých slovenských obciach na juhu stredného Slovenska konali koncom roku 1918 a v prvých mesiacoch roku 1919 už spomínané verejné ľudové zhromaždenia. Na nich bol ľud oboznámený s výsledkami prvej svetovej vojny, s vyčlenením sa viacerých národov z Rakúsko-Uhorska a s osamostatnením sa Čechov a Slovákov. Tejto národnobuditeľskej práce sa v slovenských obciach regiónu ujali predovšetkým predstavitelia slovenskej evanjelickej inteligencie – z cirkevných radov miestni evanjelickí farári ako Oskár Černák z Luboriečky, Adolf Kusý z Horných Strhár, Štefan Algöver zo Závady, Michal Laciak z Horného Tisovníka a ďalší. Do aktivít osvetľujúcich význam národnej slobody a politickej zmeny sa zapojili aj regionálni politickí vodcovia slovenského obyvateľstva ako Pavel Maliarik¹⁸ a župan Ľudovít Bazovský. Podľa dobových prameňov obyvateľstvo radostne počúvalo ich slová o novom štátnom zriadení. Po skončení ľudového zhromaždenia

¹⁵ Štátny archív vo Veľkom Krtíši (ďalej ŠA VK), f. Školský inšpektorát v Modrom Kameni (ŠI MK) 1260/1927 adm.

¹⁶ Obec Turie Pole bola v roku 1951 vystáňovaná, predtým patrila do bývalého okresu Modrý Kameň.

¹⁷ ŠA VK, f. ŠI MK, 1260/1927 adm.

¹⁸ Pavel Maliarik (22. 8. 1885 Myjava - 2. 5. 1961 Lučenec) – kňaz, hlavný slúžny a okresný náčelník. Po štúdiách teológie pôsobil ako farár v Dolnej Strehovej. Po vzniku ČSR zorganizoval v Dolnej Strehovej národnú radu a významne sa angažoval v národnobuditeľskej činnosti. Od roku 1923 bol okresným náčelníkom v Modrom Kameni. Významne sa zaslúžil o konsolidáciu pomerov v okrese Modrý Kameň v prvých rokoch ČSR. *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry* 2. M-Z. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Transcius, 1997. 200 s. ISBN 80-7140-155-2, s. 18.

sa častokrát spievali národné piesne alebo sa usporiadala aj tanečná zábava. Podobné oslavy a hostiny pre vojakov vracajúcich sa z frontov sa v predvianočnom čase roku 1918 konali vo viacerých obciach. Nadšenie Slovákov sa v istej slovenskej obci prejavilo ďakovnými modlitbami Bohu za to, že „Slovákom bude umožnené predstaviť sa vzdialenej verejnosti sveta.“¹⁹

Reakcie obyvateľstva na októbrové zmeny neboli len ďakovné a oslavné. Situácia po prevrate v niektorých obciach okresu bola skutočne vyhrotená. Zlé hospodárske pomery spôsobené vojnou – hlad a bieda – vyvolávali veľkú nespokojnosť. Zásoby roľníkov počas štyroch rokov rekvirovali pre vojsko notári a žandári. Roľníkom pobrali pre armádu potraviny, obilniny, zvieratá. Po vojne im tým pádom chýbali kone a ťažné zvieratá pri poľnohospodárskych prácach, ktoré museli vykonávať zväčša ženy, deti a starci. Mnohí mladí muži sa z vojny nevrátili alebo prišli domov ako invalidi.

Biedne postavenie občanov viedlo začiatkom novembra 1918 vo viacerých obciach k nepokojom. Dedinskí roľníci posmelení a posilnení vojakmi vracajúcimi sa z frontov začali vyháňať notárov, žandárov, učiteľov, farárov, krčmárov a ostatných miestnych predstaviteľov vládnej moci. Po štátnom prevrate niektorí notári aj učitelia zutekali zo slovenských obcí okresu do Maďarska. Učiteľ v Turom Poli mal taký strach, že uprostred noci ušiel do Maďarska, pričom svoju rodinu nechal v Turom Poli.

Aj v spomínanom regióne došlo k miestnym revoltám, keď sa vyhladované zástupy ľudu vrhli na obchody, sýpky, skladiská, krčmy. Môžeme to chápať ako jasný dôkaz neuznávania nijakej štátnej či verejnej autority. Obecné kroniky sa zmieňujú o takýchto prípadoch vo viacerých obciach okresu. V Dolnej Strehovej, v deň ľudového zhromaždenia po zaznení národných piesní zhromaždená domáca komunita spolu s občanmi z okolitých obcí obkľúčila stanicu maďarských žandárov a vyzvala ich k opusteniu územia Slovenska. Nasledovala domová prehliadka u notára, ktorého považovali za tyrana. Našli u neho zásoby cukru, liehu, tabaku, soli a iných potravín, ktoré mali byť rozdane ľuďom počas vojny. Rozzúrený dav mu všetko vzal. Dokonca chcel vyniesť notárov nábytok do poľa na sneh, kde mal aj s rodinou prenocovať, avšak prítomný Pavol Maliarik im v tom zabránil. V obci Pravica, keď obyvatelia počuli, že sa oslobodili spod národného útlaku, miestnym obchodníkom a krčmárom pobrali všetko, čo mali. V novohradskom Sucháni sa organizovali skupiny ľudí, ktorí taktiež prepádali obchody a krčmy. V Slovenských Kľačanoch zobrali dedinčania po vniknutí do domu notára zásoby potravín, ktoré im notár mal rozdať počas

¹⁹ ŠA VK, f. Pamätná kniha obce Suché Brezovo.

vojny. V Horných Plachtinciach sa dokonca po skončení vojny našlo niekoľko mladých vojakov, ktorí po návrate domov začali bohatších občanov okrádať s tým odôvodnením, že títo nebojovali a len doma sedeli.²⁰ Podobné prípady by sme mohli menovať ďalej.

Keďže išlo o národnostne zmiešanú oblasť,²¹ postoj obyvateľov k vzniku ČSR nebol a nemohol byť jednotný. Je otázne, do akej miery si príslušníci slovenského etnika v tomto regióne dokázali po vzniku republiky uvedomiť národné oslobodenie a vítať ho uprostred ťažkého živobytia, nedostatku potravín a surovín. Či po rokoch okliešťovania svojich národných práv nekládli väčší dôkaz na ekonomické výhody ako na národnostné? Či ich postoj k zániku monarchie a následnej izolácii v ČSR v dôsledku straty orientácie na Budapešť nebol vnímaný negatívne? Ako sme sa už zmienili, z dobových prameňov vyplýva, že obyvateľstvo slovenských obcí tejto pohraničnej oblasti vnímalo vznik ČSR z národnostného pohľadu prevažne pozitívne a prínosne. Niektoré slovenské obce pristupovali však spočiatku k novej situácii skôr odmerane ako radostne, dokonca až nemilo prekvapene (Modrý Kameň, Veľký Krtíš). Chvíľkami pochybujúc o reálnej existencii ČSR, uprostred obáv z hospodárskych nevýhod, nedokázali hneď nadšene prijať rozpad Rakúsko-Uhorska. Obyvateľstvo južného Slovenska bolo prekvapené, do istej miery dezorientované, čomu napomáhalo aj pôsobenie promaďarskej propagandy. Aj u obyvateľov Veľkého Krtíša sa po dlhom období podriaďovania sa a poslušnosti uhorským vládnym kruhom oslabilo národné cítenie, a tak sa po štátnom prevrate v obci „každý deň čakalo na Maďarov, ktorí ľud svojimi odkazmi stále znepokojovali.“²²

Občania maďarskej národnosti na južnom Slovensku sa týmto zmenám nepotešili, veď z jedného dňa na druhý sa stali československými občanmi a národnostnou menšinou. Veľmi citlivo vnímali aj izoláciu v dôsledku zlého cestovného spojenia, stratu nemocnice, úradov, obchodov a trhov umocnenú absenciou mesta v blízkosti.

Prirodzene, dočasné určenie štátnej hranice medzi Slovenskom a Maďarskom a zdĺhavé rokovania o jej definitívnej podobe zintenzívňovali snahy maďarských vládných kruhov namierené proti celistvosti Slovenska. Maďarská vláda vyvíjala rôzne aktivity vrátane príslubu autonómie Slovenska, len aby nestratila jeho územie. Niekoľko dní po uzavretí

²⁰ ŠA VK, f. Pamätná kniha obce Sucháň.

ŠA VK, f. ŠI MK, 1260/1927 adm.

²¹ Podľa uhorských štatistík žilo v roku 1900 na území terajšieho okresu Veľký Krtíš 16 766 ľudí slovenskej národnosti, 17 968 maďarskej (22 924 hovorilo po maďarsky), 87 Nemcov a 923 malo inú národnosť. Podľa prvého sčítania obyvateľstva v ČSR z roku 1920 sa na území bývalého okresu Modrý Kameň, (modrokamenský okres sa až na niekoľko obcí zhoduje s dnešným okresom Veľký Krtíš) k oficiálnej československej národnosti hlásilo 19 642 obyvateľov, k maďarskej 17 074, k nemeckej 40 a k inej 453 obyvateľov. *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása*. Budapest 1902, *Administratívny lexikón obcí z roku 1920*.

²² ŠA VK, f. ŠI MK, 1260/1927 adm.

Belehradského prímeria²³ začala s československou vládou rokovania v Budapešti. Novovzniknutú republiku na nich zastupoval vyslanec Milan Hodža.²⁴

SNR vyhlásená v Martine 30. októbra 1918 mala síce politickú autoritu, ale v skutočnosti nebola pripravená na prevzatie moci. Nebola jedinou národnou radou na území Slovenska. Vo viacerých obciach a okresoch Slovenska totiž vznikali od novembra 1918 miestne a okresné národné rady a výbory (niektoré ešte i po zrušení ústrednej SNR v Martine 23. januára 1919).²⁵ Aj v Novohrade založili politickí predstavitelia Slovákov 6. novembra 1918 pobočku SNR pre horný Novohrad so sídlom v Lučenci, ktorá dostala názov *Hornonovohradská slovenská národná rada*. Jej predsedom sa stal Dr. Ľudovít Bazovský. Po vyhlásení ČSR sa iniciatívy ujali aj maďarskí aktivisti, ktorí vo väčších obciach zakladali maďarské národné rady (MNR), národné gardy a národné stráže. Prítomné maďarské vojsko im pomáhalo v tejto práci. V Lučenci založili MNR, ktorá podliehala Budapešti, už 31. októbra 1918. Usilovala sa udržať moc vo východnej časti Novohradu. Západná časť podliehala pod MNR v dovedajšom župnom sídle, v Balažských Ďarmotách.²⁶

Uprostred administratívno-správneho chaosu a zložitej politicko-spoločenskej situácie SNR nedokázala riešiť problém okupácie prevažnej časti Slovenska maďarskými vojskami v období mesiacov november – december 1918. Ako som v úvode spomenula, československé vojsko posilnené talianskymi legionármi v decembri 1918 začalo vytláčať maďarské vojská z československého územia. Hoci už koncom januára 1919 bolo celé územie Slovenska obsadené československým vojskom, napätie okolo južnej hranice neutíchalo. Prvá demarkačná čiara s Maďarskom československej strane nevyhovovala, ostali za ňou

²³ Belehradské prímerie podpísané 13. novembra 1918 (podľa čl. 17) umožňovalo ponechať v rukách maďarskej vlády administratívu na celom území bývalého Uhorska. KRAJČOVIČOVÁ, *Začleňovanie Slovenska...*, s. 66.

²⁴ Okrem Milana Hodžu a ďalších slovenských politikov sa na budapeštianskych rokovaníach s Károlyiho vládou zúčastnil aj Ľudovít Bazovský, ktorý od roku 1900 pôsobil v Novohrade a pomery a situáciu v národnostne zmiešaných južných pohraničných oblastiach predovšetkým stredného Slovenska dobre poznal. V slovenskej historiografii sa sa týmito rokovaniami bližšie venuje Alena Bartlová, Milan Krajčovič a Marián Hronský.

²⁵ Utváranie týchto výborov bolo intenzívnejšie na západnom a strednom Slovensku. Na území východného Slovenska bola totiž agitácia a politický vplyv maďarských kruhov silnejšia a slovenské národné povedomie slabšie než v oblastiach stredného a západného Slovenska. Začiatkom novembra vzniklo na Slovensku 104 výborov Slovenskej národnej rady, pričom z celkového počtu miestnych výborov SNR, ktoré vznikali v priebehu ďalších troch mesiacov, to bola necelá tretina. Z týchto 104 výborov SNR 6 bolo župných – Bratislava, Trenčín, Zvolen, Liptovský Mikuláš, Dolný Kubín a Lučenec a 2 boli okresné výbory – Senica a Nové Mesto nad Váhom. KRAJČOVIČOVÁ, *Začleňovanie Slovenska...*, s. 64.

²⁶ MARTULIAK, Pavol: Hornonovohradská slovenská národná rada v rokoch 1918 – 1919. In: *Národná rada v kontexte slovenských dejín*. 1. vyd. Bratislava : Slovenská historická spoločnosť pri SAV, 1999. 209 s., s. 56. ISBN 80-9682207-8-8.

Situácii na Slovensku po štátnom prevrate a aj otázke vytvárania slovenských národných rád sa venuje aj Marián Hronský. HRONSKÝ, Marián: *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava : Pravda, 1987. 344 s. HRONSKÝ, Marián: *Slovensko na rázcestí 1918. Slovenské národné rady a gardy v roku 1918*. 1. vyd. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1976. 284 s.

dôležité železničné uzly najmä v jej východnej časti. V dôsledku toho bola premávka od Lučenca na východ takmer nemožná. Vojenské vedenie dohodových mocností preto určilo druhú demarkačnú čiaru. Ešte pred konečným rozhodnutím mierovej konferencie s cieľom posunúť československé hranice ku pohoriu Matry vypukol medzi Maďarskou republikou rád²⁷ (MRR) a ČSR v apríli 1919 vojenský konflikt. Trval vyše dvoch mesiacov a v podstate bol bojom o demarkačnú čiaru.²⁸

Útok maďarskej armády sa ničivo dotkol aj územia dnešného okresu Veľký Krtíš. Hornozemský 16. červený pluk postupne obsadzoval obce okresu od Želoviec, Vrbovky až po Modrý Kameň, Dačov Lom, Turie Pole a Dolnú Strehovú. K zrážke s československými jednotkami došlo v blízkosti obcí Turie Pole a Lešť, ktoré boli v tom období súčasťou bývalého okresu Modrý Kameň. Československé vojsko bolo z tohto územia vytlačené a postupne, v priebehu mesiacov máj – jún 1919, obsadila maďarská armáda v podstate celé územie okresu.²⁹

Na obsadenom území sa zrušili tie správne orgány ČSR, ktoré po počiatočnej, náročnej konsolidácii vnútorných pomerov začali svoju činnosť. Pôsobnosť už dosadených županov, hlavných slúžnych a notárov prešla na tzv. direktória.³⁰ Ich zakladanie komisiou bolševického vojska v niektorých obciach okresu prebehlo bez väčšieho protestu dedinčanov, inde sa však postavili komisii na odpor. Ako príklad uvádzame obec Dačov Lom, kde 10. júna 1919 po príchode komisie dedinčania odmietli ustanovenie direktória. Keď komisia zavítala do obce s cieľom založiť direktorium aj druhýkrát, dala pochytať tých občanov, ktorí sa postavili proti prvému pokusu o jej zriadenie. Následne bolo vyslaných do Dačovho Lomu asi

²⁷ Po zlúčení maďarských komunistov so sociálnymi demokratmi sa vytvorila Socialistická strana Uhorska Jej predstaviteľ Béla Kún vyhlásil podľa vzoru Lenina vytvorenie robotníckej vlády a dňa 21.3.1919 bol vyhlásený vznik MRR.

²⁸ Prvú etapu (27.4.-27.5.1919) charakterizuje mesačné obdobie bojov, v priebehu ktorých jednotky československého vojska postúpili na tzv. druhú demarkačnú čiaru, bojovali o Salgotarján a obsadili Miškovec. Druhá etapa mala dve fázy, prvá začala 30.mája 1919 všeobecnou ofenzívou maďarských vojsk na sever. Hlavné ťažiská tzv. severnej ofenzívy boli zamerané cez Štúrovo na Nové Zámky, cez Šahy na Levice, z Balažských Ďarmôt cez Krupinu a zo Salgotarjánu cez Lučenec na Zvolen. Do 10. júna 1919 maďarská Červená armáda (ČA) postúpila hlboko do vnútrozemia Slovenska a obsadila dve pätiny jeho územia južne od línie Levice – Bardejov – Humenné. 5. júna 1919 bola vyhlásená na území Slovenska vojenská diktatúra, vojsko prebralo moc nad politickou správou a civilnými úradníkmi. Druhá fáza od polovice júna 1919 sa niesla v znamení definitívneho určenia hraníc Slovenska dohodovými mocnosťami. V jej priebehu zreorganizované a posilnené československé jednotky sa pokúsili dobyť obsadené mestá. Ústup maďarských jednotiek z územia Slovenska, ktorý ultimátne žiadali dohodové mocnosti, sa začal ráno 30. júna a skončil 5. júla 1919. HRONSKÝ, Marián: Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom roku 1919. In: *Historický časopis* 41, 1993, č. 5-6, s. 583-584.

²⁹ KAMASOVÁ, Štátny okresný archív..., s. 13.

³⁰ Direktória boli policajno-vojenské výkonné orgány zriaďované Červenou strážou na obsadenom území. Predstavovali miestne orgány štátnej moci a správy zložené z robotníkov, roľníkov a vojakov. Na ich čele stál vojenský komisár.

sedemdesiat ozbrojených mužov, ktorí v obci pobudli tri dni. Škody, ktoré spôsobili strelbou, rozhadzovaním granátov a podpaľovaním všetkého, čo im prišlo do cesty, boli veľké³¹.

Zakladanie direktórií bolo aj na iných miestach sprevádzané značnými škodami, krádežami, podpaľovaním, útekem obyvateľov do okolitých, zdanlivo bezpečnejších obcí či hôr. V júni 1919 sa maďarská armáda na kratší čas usadila v Sklabinej. Počas svojej prítomnosti zosadila obecného notára a vytvorila miestne i okresné direktorium. Pri odchode z obce vojaci strieľali do pasúcich sa oviec a ošípaných, ktoré potom naložili na vozy a odviezli. Jedného dedinčana dokonca postrelili do oboch nôh. Pred maďarskou armádou nebol ochránený ani evanjelický farár v Dolnej Strehovej, Pavol Maliarik. Vykradli ho, rozbili cirkevnú kasu, poškodili cirkevné knihy a spisy. Obyvatelia zo strachu pred nimi ušli a nechali dobytok i hnuťelný majetok doma. Našťastie rozkaz na podpálenie dediny sa nevykonával, ale jedna dedinčanka prišla o život.³²

Obyvateľstvo niektorých, zväčša maďarských obcí, ktoré nemilo prijalo správu o vzniku ČSR, spočiatku vítalo maďarskú armádu ako svojich osloboditeľov a niektorí sa k nej chceli aj pridať. Keď však videli ako sa Kúnova červená armáda správa, veľmi si priali návrat československého vojska. Po rokoch nepokojov, vojny a hladu všetci túžili po pokojnom živote a chlebe do úst. Ľud nežil pre politiku, ale pre spokojnosť. Dôsledky vojenského konfliktu sa teda veľmi citelne dotkli všetkých obyvateľov tejto pohraničnej oblasti. K utíšeni pomerov došlo až po vytlačení maďarskej armády v júli 1919.

Definitívna československo-maďarská hranica sa vymedzila 4. júna 1920 v Trianone³³. Spomenuté problémy okolo jej definitívneho určenia, neuznávanie novej československej štátnej autority, chaos a nepokoje na vidieku v prvých mesiacoch existencie novej republiky, pomalé a problematické zavádzanie štátnej správy, nedostatok štátnych zamestnancov ovládajúcich úradný jazyk či pôsobenie promaďarských agitátorov považujeme za najvplyvnejšie faktory pri problematickom začleňovaní južných oblastí Slovenska do novovzniknutej republiky. Navyše boli zintenzívnené hospodárskymi ťažkosťami a zlým komunikačným spojením na južnom Slovensku. Ich vplyv na vývoj pomerov v ČSR bol evidentný aj v neskoršom období. Paralelne so spomínanými zmenami v prvých rokoch

³¹ ŠA VK, f. Kronika obce Sucháň.

³² ŠA VK, f. ŠI MK, 1260/1927 adm.

³³ Zo známych príčin (strata územia i obyvateľstva, odzbrojenie, vyhlásenie za vinníka) Trianon - 4. jún 1920 - vošiel do dejín Maďarska ako deň smútku, národnej katastrofy. Pociťovanie poníženia, krivdy, nespravodlivosti, ktorý národ pociťoval, sa stal hybnou silou maďarského revizionizmu. Potrianonskú situáciu vnímali len ako dočasné a nie trvalé riešenie, a preto sa v spoločnosti neustále živila myšlienka revízie Trianonskej mierovej zmluvy, návrat do predvojnových uhorských pomerov. Táto nevyhnutná a naliehavá požiadavka nielenže značne komplikovala proces včleňovania stratených území Uhorska do ČSR a vnútroštátnu stabilizáciu pomerov, ale sa dostala aj do politickej roviny a stala sa hlavnou líniou zahraničnej politiky medzivojnového Maďarska.

existencie republiky sa realizovali zmeny a reformy aj v školstve, kultúre, súdnictve, poľnohospodárstve, ekonomike, peňažníctve, sociálnom systéme a v ďalších oblastiach života. V tejto štúdií ale nemám priestor na ich priblíženie.

Na záver by som chcela upozorniť, že tento príspevok nevyčerpáva danú problematiku a nekladie si nároky poskytnúť jej ucelené spracovanie. Jeho cieľom je skôr poukázať na ťažkosti, ktoré muselo prekonávať tak politické vedenie ako aj radový občania pri zrode a v počiatočnom období konsolidácie vnútorných pomerov nového štátneho útvaru v stredoeurópskej oblasti na prelome prvej a druhej dekády minulého storočia.

SUMMARY:

Integration of southern parts of Slovakia into Czechoslovakia on the example of the territory of Veľký Krtíš district

The study deals with the integration of southern parts of Slovakia into Czechoslovakia after 1918. In more detail, it presents the process of integration of the territory of today's district of Veľký Krtíš. The work focuses on problems complicating this proces. The most serious ones are: consolidation of post-war conditions, undetermined state boarder between Hungary and Czechoslovakia, difficulties in transport, economic problems or military intervention of Hungarian armed forces into Czechoslovakia in the first half of the year 1919. Last but not least, it pays attention to the attitude of Slovaks and Hungarians living in villages of this southern region towards the newly established republic.